

és terméketlen. Abban viszont különböznek, hogy a Dürrenmatt—Frisch típusú művekben — az absztrakció magas foka ellenére is — mindig jelentkeznek a valóság-nak, az időnek, a térnek és közelebről a társadalomnak bizonyos kézzelfogható konkrétumai. Ha tudjuk is, hogy úgy, ahogyan vannak, tehát egy az egyben, sehol sem játszódhattak le, soha nem történhettek meg; mégis világosan felismerjük bennük a világnak, a társadalomnak egy adott állapotát, formáját. Ez a tér és időbeli konkrétság rendkívül fontos. Ugyanis bármennyire tragikus atmoszférájúak is ezek a művek, bármennyire sötét a világuk, nem időtlenek, nem zárják le a soropót a jövő, a változások lehetősége előtt. Végeredményben tehát nem kilátástalanok. Ha megváltozik az a konkrét állapot, idő- és térbeli szituáció — s ennek lehetősége, logikailag legalább, mindig fennáll —, amelyet bemutatnak, megszűnik a sok leírt szörnyűség is: kimondva-kimondatlanul ez a remény él ezeknek az alkotásoknak a mélyén; a változás lehetőségének fenntartása.

Minden ilyenféle konkrétság hiányzik viszont a Kafka—Beckett-féle kompozícióból. Még ha esetleg találunk is bennük utalásokat — mert találhatunk — valamiféle időbeli, térbeli konkrétumra, kézzelfogható valóságélemre, ezek oly erőtlének és ellentmondók, hogy gyakorlatilag teljesen jelentéktelenek, elhanyagolhatók. Időtlenek ezek a művek, úgy hatnak, mint az egész emberi lét képletei: nem ismerik a jövő, a változás motívumát. A világ mindig olyan lesz és marad, amilyennek ők bemutatják: ezt sugallják; szemben az előbbi típusal. Ezért pesszimisták. A szocialista realizmus, amely hisz a változásban, hisz a jövőben, a tiltakozó irodalomnak nyilván nem ezt az időtlen, pesszimista, Kafka—Beckett-féle típusát tudja hasznosítani saját lehetőségeinek fokozására, hanem a másikat, a Dürrenmatt—Frisch-félet.

Kétségtelen, vitathatatlan: Zatonzkijnak igaza van abban, hogy Kafka pesszimista. Az író csakugyan reménytelennek látja az életet, sőt az egész emberi létet, az ember sorsát. Ez azonban mégsem egyszerűen a belenyugvás, a passzív elfogadás pesszimizmusa — s itt kell vitatkoznunk ismét Zatonzkij gondolatmenetével. Valójában és igazában: ez a pesszimizmus a fogcsikorgató tehetelenség sajátos reménytelensége. Nemrég valahol beszélgetés közben felfigyeltem erre a mondatra: Kafka művei olyanok, mint a levert forradalmak. Ha ez így nem is igaz — mert nyilvánvalóan nem igaz —, bizonyos, hogy Kafka műveiben rendkívül erős a tiltakozás, a lázadás kísérletének, próbálásának motívuma; nemcsak a tiltakozás végleges leverésének elemei szerepelnek tehát benne. Ha az előbbi hasonlatot folytatni akar-nánk, azt mondhatnánk, Kafka kozmikus időtlenségű művei szerint volt egyszer egy forradalom, amikor az ember megkísérelte a kitörést a rosszból. De leverték, s az újrakezdésre, a még egyszerre többé soha nem lesz semmiféle lehetőség.

Mindezzel nem Zatonzkij tanulmányának részletes ismertetésére-értékelésére akartunk vállalkozni. Pusztán metodikájának hibáira mutattunk rá. Ez a módszer nem kizárólag Zatonzkijra jellemző: tanulmányában egy eléggé elterjedt és meggyökeresedett irodalomszemlélet kapott uralkodó helyet. A 19. századra irányuló koncentrátsága miatt azonban ez a szemlélet nem alkalmas Kafka megközelítésére. Kafka századunk művésze. Ezzel a nagyon bonyolult, ellentmondásos korról összevetve lehet csak megérteni.

A. KARPOV

„KERESI RITMUSÁT A KOR”

A JUBILEUMI ÉV SZOVJET KÖLTÉSZE

II.

Rozsnyesztvenszkij, akinek híre mint publicisztikai magatartású költő tartósan megerősödött, az elmúlt évben még jobban eltávolodott attól a deklaratívizmustól, ami korábban verseiben észrevehető volt. A költő nem mond le a nagy általánosításokról, akárcsak korábban, verseiben a cselekmény színhelye az egész földgolyó lehet. Rozsnyesztvenszkij nyíltan publicista, amikor az ember sorsáról beszél a szülőbolygón. Igen, „a föld könyörtelenül kicsiny”, és az ember rajta szintén „kicsi”, naggyá a dolgai, hőstettei teszik. És annak az egyszerű és nagy embernek az emlékművére, aki odaadja magát az emberekért, „az egész Földön nem volt elég márvány”.

Am az ember nagyságáról beszélni Rozsgyesztvenszkijnek már kevés. Mind állhatatosabban törekszik megérteni ennek a nagyságnak forrásait. Innen ered átható figyelme az élet részletei és különféle jelenségei iránt. Mint korábban, most is békíthetetlenül szigorú a költő értékeléseiben, most is az ítéletek kemény igazságossága felé hajlik.

„Dolgok” című versében a háztartás tárgyai hirtelen félelmes hatalmat ragadnak magukhoz az ember felett. „Szilajok rettenetesekek, vadak mint soha más, és állandig belepnek, akár az áradás.” De e keménység és szigorúság mögül mind biztosabban tör elő az egyszerű emberi melegség. A szavak, melyeket a költő keres, legyenek „mérhetőbbek a taskenti földrengésnél”, „hatalmasabbak mint galaktikák tejútjai”, és ezzel együtt — „gyengédebb mint az újszülött hőmérséklete”.

És itt van a „Poéma a különböző szempontokról” az emberhez és az emberi-séghez intézett állandóan ismétlődő kérdéseivel: „Miért élsz?” A kispolgár önhittségével, jóllakott közönyösségével, kicsinyes hiúságával szembeállítja a költő az emberben élő nyugtalanságot, a többet tudni, tovább látni akarás vágyát. De ebben a poémában a patetikusságot a retorika váltja fel: az igazság nem a különböző álláspontok összeütközéséből keletkezik, hanem a kezdet kezdetén felszínre bukkan, és kontrollra nincs is szükség. Éppen ezért tekintet nélkül a felkiáltójelek és imperativuskonstrukciók bőségére, a poéma hideg, deklaratív marad.

A mai Rozsgyesztvenszkijre sokkal inkább jellemző a Pegazus (Pegaz) című vers. A kutyaugatás s a részeg basszus is fölhangzik még itt a „szinkrofazotrónok századában”, és mint hajdanában üget „egy lovacska, a neve Pegazus”. A szárnyas paripa, mely egyszerű lovacskává változott, nem vesztett az olvasó számára semmit sem büszke erejéből, kecsességéből, csupán közelebb, kedvesebb lett:

*Vágtat nagyon.
Szájáról habok szállnak.
S nem első
eset — tán tipikus,
hogy csendesen
elébe vág
a rakétának
egy lovacska,
a neve
Pegazus.*

A költői hangnak ezt a felmelegedését maga az idő atmoszférája eredményezte, amikor egyre jobban nő az ember értéke és, ugyanakkor, az emberi személyiség bonyolultsága.

Megragadni és újratereíteni embernek és világnak ezt a növekvő bonyolultságát — erre törekszik új verseiben Rozsgyesztvenszkij. És jellemző az is, hogy a költő egyre ritkábban ad kész feleleteket, sőt időnként egyszerűen „Apróságok”-at ír (versének címe) — költeményeibe belép a mély töprengés az időről, az életről, az ember céljáról.

Ilyen jellegű versei közül kiemelkedik a „Majakovszkij földjén” című (Na rogyinye Majakovszkava). Az utazás Bagdagyi falujába itt a költészet, az élet forrásához való járulással azonosul. A köznapi részletek, a társalgási fordulatok, melyeket a vers elején szórt szét („Egyszerűen két masinát fogtunk s — Majakovszkijhoz!... Lábunknál korszóban bor csobogott, kenyeret vágtunk.”) annak mértéke szerint, ahogy a vers hősei ahhoz a helyhez közelednek, ahol a nagy költő született, a legfontosabbra való ünnepélyes összpontosítással cserélődnek fel: „Útunk vége felé egy valóságos földi völgyben váratlanul kinőtt Bagdagyi, bele a napba. Növekedtek a házak nyugodtan és fáradhatatlanul...” Az állandóan ismétlődő nő-növekszik szó adja az élet kifogyhatatlan erejét, amelynek nem lehet nem engedelmessé tenni:

*„Nyomukban mi is kinőttünk poros
pletykából s cipőből
az öltönyökből és a tegnapi
ritmusból, a tegnapi vitából.
Minden rimelni kezdett,
zengett,
dalolt.*

Ez a vers nem szónokias összegzéssel végződik, hanem elmélyedő magábaszálással, amelyet az élet és költészet egymásba játszásának érzése váltott ki:

*„Aztán visszafelé
suhogott az út
kanyarogva.
A nap
a hegyekbe bukott
majd kinézett megint
S mi hallgattunk.
Néztük, mily óvakodva
imbolyog egy felhő
karcsú eső-lábain.*

Rozsgyesztvenszkij új verseiben az a legfigyelemreméltóbb, hogy egyre szélesebben kezd kitárulkozni az ember belső világa. Egyre bővül belső szabadsága, és ebben van az ötvenedik év határához érkezett szovjethatalom egyik legfontosabb eredménye. Csak akkor érezheti az ember, hogy gazdája saját sorsának, ha magát hazája gazdájának érzi.

Ez a szabadság a költészetben nem deklarációkban fejeződik ki. Ez képes érzékelteni mindannak a jelentőségét, amivel az ember él, képes érzékelteni a világgal való egységét. Erről vallanak Junna Moric utolsó versei, amelyekben az orosz havak vakító csillogása a Kaukázus égő színeivel és a Baltikum szelíd szépségeivel váltja egymást. Az a képessége, hogy felszívja magába ezeket a különböző benyomásokat és megragadja mint a végtelenül szép — bár az embert el nem kényeztető — élet megnyilvánulásait, éreztetheti e versek hősnőjének hatalmas lelki gazdagságát.

*„S minden, mi előbb volt kívül,
most hirtelen sorsunkba nyul,
vérünkben rokonként elvegyül,
és nevünkhöz hozzásimul.”*

A gondolat magas fokú izzása és az az adottság, hogy kitárja lelkét az élet minden benyomásának, egyesülve alkotják azt a hitelesen humanista atmoszférát, amely olyan erőssége ma a szovjet költészetnek. „Az intellektuális klímában nem szokik le a szív a dobogásról!” — proklamálja a fiatal költő, V. Britanyisszkij. És egy másik, idősebb nemzedék költője, Sz. Lipkin a fővárosi környezet szokásos tájképét rajzolva észreveszi a hétköznapiság leple alatt az élet örök diadalát:

*„Ó, diadalma léten és fecsegésen
lényegeknak s ősalapoknak!”*

Az a törekvés, hogy elutasítsa az elfogult következtetéseket, az örömteli igyekezet arra, hogy átadja magát az élet sodorta benyomásoknak, és ezzel jusson el a lét gyökeréig — ez a vonzó Sz. Kunjajev verseiben. Ezek a tulajdonságok jellemezték már utolsó, „A hóvihár bemegy a városba” (Metyel zahogyit v gorod) című könyvének költeményeit is, melyeket pozitívan értékelték az olvasók és a kritika is. Új verseiben a tájat átfonja a lét öröme:

*„Iszom patakból s nem részegedek.
Ha a fáradtság leterít
iszom mint a halott — nem sietek,
mintha még száz évem lenne itt.”*

Az életérzésnek ez a teljessége hivatott megerősíteni az élet ősalapjainak értékét. S nem véletlen, hogy a költő emlékezete egyra gyakrabban fordul sorsának forrásaihoz, azokhoz a benyomásokhoz, amelyek — mint ez sokkal később tudatosul is — formálják az embert. Versei az átgondolt részletek konkrétságával, a megérett gondolat heves élességével hatnak. A költő nem siet el a következtetéseket, az olvasó szeme előtt folyik annak a szónak a kutatása, mely egyformán összeszorítja agyát és szívét. Havak és hegynyúlványok, a Pamír „fekete gránitjai”, „fantasztikus csúcsai” tárulnak fel verseiben, hogy még világosabban hangsúlyozzák annak az egyszerű mezei útnak szelíd báját, amelyen valamikor elindult az életbe a költő: „Mezőkbe fut a szélből, szélen szelíd lapu, s lehet, hogy szépségétől vagyok ma szomorú.” A verkli rég elfeledett hangjára gyorsabban dobog a szíve, mert arra

az időre emlékezteti, amely keserű és örömteli benyomásaival lerakódott benne. Futólag, de pontosan, beszél itt arról is, hogyan lett költő az egyszerű kisfiúból: „Szívében, vérében lerakódott, húsába belenőtt szüntelen: a harc, a magány meg a gondok, a haza, dal és szerelem.”

Ma, amikor az ember előtt feltáruló világ egyre szélesedik, nagyon fontos, hogy ne veszítsük el a kapcsolatot a szülőfölddel, a hazai tájjal. A világ ember előtti ki szélesedésének folyamata sajátosan kiegészül egy másikkal: a legfontosabbig, a lényegig való leszűkülés folyamatával. Az emberi életnek ezt az eredményét sikerült egyszerűen kifejeznie Kunjajevnak:

*„Meredélyek és rétnyi zöldek,
vadludak bolond csapata,
aztán az út — egyszóval, földed,
nem egyszerű föld — ez haza.
A neve azt mondja — anyád,
és jelent sírt is menedékiül.
Ha érzem életem alkonyát,
ide jövök meghalni végül.”*

De ez a kötelék és gondos figyelme mindannak, amivel a föld megajándékozta az embert, ma nem korlátozza az emberi erő lendületét. A hosszú életre visszatekintő Vszevolod Rozsgyesztvenszkij arra emlékeztet, hogy nemcsak a távoli csillag ragyog „nyugtalan, különös talányként”, hanem a mi oly megszokott szülőbolygónk is rejtély valaki számára a Világmindenségben: „És múlhatatlan csillagként ragyog változatlan szépségű korongja”.

Ugyanerről egészen másként ír V. Cibin, a fiatal költő. Szenvedélyesen szereti a földet, éltető erejét, az élet minden megnyilvánulását. Az éji égen ő is csillagot lát, de az lehull a földre, ez „hulló csillag”. És a régi hit szerint „a hulló csillag szerencsét jelent”. A költő nem érzi annak szükségét, hogy összehasonlítsa a földit az égivel:

*„A föld felett századok karja
meteor-esőket hajt.
Az égbe vág a szénaboglya.
Harmatban üstökös sohaj.”*

Annál határozottabb az a felelősség, melyet az ember — a föld gazdája — a mindenség előtt visel. „Osztályrészül nekünk jutott — a halhatatlan égbe nőni.” — írja Cibin, de ez a gond, hogy miként birkózzon meg ezzel a nemes feladattal, nem hagyja el a költőt. Drága szívének a föld, „Hol a zápor motoz a tetőkön, hulló levél özgombákra ragad, hol házacskák csapkodnak szárnyukkal mint a ludak.” — hogyan hasonlítsa hát össze idegen világokkal, melyek felé az emberiség tör? S az emberek mit is jelentenek távoli csillagok küldötteinek? „És a számukra mik leszünk mi? Tanítványok? Vagy tanárok?”

Cibin versei, mint korábban is, ragaszkodnak a föld illatához, színeitől duzzadnak, tele vannak érzéki erővel. Csak most egyre erősebb lesz bennük annak érzése, hogy az ember az emberiséghez kapcsolódik: az időhöz, a történelemhez. „A kor a szíven át vonul, a kor a sorson átvonul, át a bajon, az éveken...” — a költői élet-tapasztalat és az idő tapasztalata összefolyik ezekben a sorokban. „Üröm szava s a múlt szava” egyesül a költő számára. A történelem átérzése, nagy felelősségének érzése a világon történekkért, sőt a Világmindenség közelségének érzése — mindez megtölti Cibin verseit nyugodt bölcsességgel, és a jó mindenhatóságába vetett meggyőződéssel. A mélyrehatolás egyre szervezettebben egyesül verseiben a mértékletes-séggel:

*„É földön örök nyár lakik,
hol csönd borul rám,
hol mint a madár szárnyai
rezzen a csollán,
hol kazlakban néha riadt
csengők zenélnek...
És mindenbe-zárt sorsomat
nem mérk évek.”*

A líra ma igazán versenyre kel a tudománnyal az élet folyamatának, az ember formálódásának kutatásában és kommentálásában. És ennek következtében, akárcsak a tudományban, a tények halmozódásának folyamata széles általánosításokkal páro-

sul, azokkal, melyek elabsztrahálódtak a konkrét részletektől, s azokat csak a gondolat szárnyalásának jegyében, a költői szimbolika alapján teszük pontosabbá.

Az elmúlt év költői megnyilvánulásainak egyik legjelentősebbje volt vitathatatlanul az a két poéma, melyet a tehetséges litván költő, J. Marcinkevicius írt: a „Poéma a kezdetről” és a „Fal”.

Tartalmuk nem alkalmas arra, hogy elmeséljük: ezek filozófiai költemények, a szűzsé bennük csupán ürügy, a költői gondolat mozgásának ösztönzője. De a gondolat nyugtalanító, azokat az örök problémákat kívánja megoldani, amelyek az emberi létben alapvetőek.

Hányszor írtak már a békéről, hányszor átkozta meg már a költészet a háború vak embertelenségét! Marcinkevicius erről mégis újszerűen, sajátosan tud vallani. A világban, mely formálja az embert, és amelyet az ember, a maga módján, saját kezével formál, „mi volt mindennél fontosabb?” A válasz váratlanul egyszerű és bölcs, mint maga az élet: „eszünkbe jut a kenyér s eszünkbe jut az éhség” és tovább: „Fekete kenyér s fehér fogak — milyen öröm, hogyha e két szín találkozik!” És az az öröm, „mikor a vas majd kenyérvágóvá testesül. A kard és minden, mit a kard kíván — elkorcsosul”. A kenyér és az éhség, a kenyérvágó kés és a kard — kicsoda tágasak ezek a szimbólumok; de nem testetlenek: mögöttük van mindaz, amit átél az emberiség: „Hisz minket, élöket is, a kenyér egyesít.”

Marcinkevicius poémája izgatott. A névtelenül elesettek, elpusztultak emlékezete magányos, férjét a háborúban elvesztett asszony képében jelenik meg. És a kenyérvágó kés annak bizonyul, amit az égő Trójából elpusztítói hoztak el. Ez a kés — szörnyűbb, mint a kard; a szó, mely fölemelheti az embert, meg is ölheti. A költő haragosan utasítja el a nyugalmat:

*„Nem lehet halogatni: jöjjetek hozzám,
és osszuk meg a szót és kenyeret.”*

Még jelentősebbnek tűnik a „Fal” (A város poémája). Az ember története ebben úgy jelenik meg, mint az emberiségért folytatott harc története:

*„Rajzold a Fal fekete szögletére
rettegésed
a Vad alakjába
vagy indulj feléje
bátran
és öld meg azt.”*

Az élet szimbólumaként magasodik a poémában a Fal, és ez az élet nem dédelgeti az embert. A Falon kivésődik az ötágú csillag, „mely attól kezdve középpontja lett a Falnak”; a Falon megjelenő Szerelem szó egyesíti a szerelmeseket („Felálltak ők, e szó lépcsőin lépve az ősi tudásnak Falára, melynek eddig árnyékában éltek”). A Fal kezdet és vég egyben: „Mint határ, amelynek vonalát átlépni még senki se tudta, mint örök élettelen, szörnyű óceán, úgy nyújtózott el a Fal.” Ám a Falban él az a csodalény, a Vad, mely szerencsétlenséget hoz az emberre.

Az emberit gyengéden emeli ki hőseiben Marcinkevicius; sorsuk nehéz és gyönyörű; az Ember örök harca a Vaddal. A kis Marcele odamegy a Fal Vadjához, megérezve, hogy „lélegzete jégnél is hidegebb”; a lány átlépi rettegését, és úgy tér vissza „a nagynál összemérhetetlenül magasabbra nőve”. Így harcolja ki az ember a nehezen szerzett öröme, szerelemre, boldogságra való jogát. És még nagyon sokszor kell Marcelének magányos harcát megvívnia a Vaddal. Nem könnyű e harc: láb nélkül tér vissza a háborúból s hamarosan végez magával Marcele férje, a háború elviszi a fiát is. De „az nem látszott, hogy őt legyőzték volna, csak megsorvadt, csak megfakult, csak összedőltek benne nem földi szépségű városok”.

Marcinkevicius műve az ember tragikus és szép sorsát hordozó poémává válik. Marcele életének fonala végéhez ér, és a rettenetes Vad „meghajtotta térdeit előtte, a le nem győzött térdére esett, a szörnyű állat megnyalta kezét”. És annyi értelem van a poéma utolsó fejezetében, mely mindössze egyetlen sorból áll:

„Az újszülött nap odasimult a Falhoz.”

A történelem filozófiája, amely Marcinkevicius poémájában feltárul, fénylő és örömteli, hiszen a haladás filozófiája.

Ezzel be is fejezhetjük a jubileumi év szovjet költészetének áttekintését, de milyen sok minden marad e cikk határai mögött említetlenül...

Kellene beszélni V. Szokolovnak, a ragyogó tehetségű költőnek új versciklusáról. Köteményeiben valami végtelen odaadással találkozunk a gyengéd és állhatatos szépség iránt: „Kell, hogy legyenek orgonákon virágok — füstök és ködök. S vonatfűtyök az állomáson a lombosodó fák mögött.”

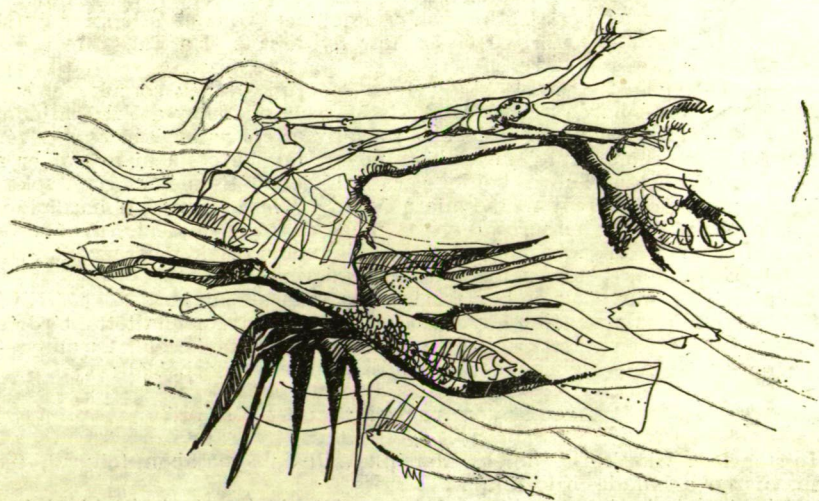
Es hogyan menjünk el B. Okudzava új versei mellett? Ha már beszéltünk a jóba vetett hitről, mely egyre erősödik és a szovjet költészet természetes tulajdonságává válik, akkor hogy is ne emlékeznénk meg mai népszerűségéről annak a költőnek, akinek még nemrég szentimentalizmusát vetették szemére. Okudzavának a dallamosságra hangolt versei a legtündöklőbb iránti szinte vak odaadással ragadtatnak el: „Szerelmemből alkotok istent magamnak” — írja a költő a „Városom beszórja...” (Moj gorod zaszüpajet) című versében, és ugyanitt a „Dal az éji Moszkváról” (Peszenyká o nocnoj Moszkve) címűben erősíti meg hűségét ehhez az alapálláshoz: „Vitában áll az emberekkel, e kis zenekar szüntelen, mit dirigál a szerelem.”

Meg kellene még említeni L. Ozerov bölcs, szigorú rendezettségű verseit; B. Ahmadulina költeményeinek finom választékosságát; N. Usakov műveinek mélyen igazi költőiségét és Sz. Narovcsatov alkotásainak töprengő elmélyültségét...

A felsorolást lehetne még folytatni. És, mint az olvasó bizonyára észrevette, az egész cikk folyamán olyan versekről volt szó, melyek folyóiratokban jelentek meg. Ez szándékosan történt így. Beszélgetésünk az 1967-es év szovjet költészetéről, természetesen, sokkal kimerítőbb lett volna, ha bele vesszük a gyűjteményes költői kiadványokat. De jó volt meglátni, úgymond, a költészet hétköznapiját, azt, ami még nem alakult könyvvé, hanem a költő asztaláról egyenesen a folyóirat-hasábokra került.

A jubileumi év költészetében az tükröződött, hogyan él ma a szovjet ország, a szovjet nép. Belépve fennállásának második ötven évébe, a szovjet költészet sajátos bölcsességet visz magával, ám nem veszíti el ezáltal fiatalos frissességét, nézőpontjának élességét sem.

Fordította:
VERESS MIKLÓS

LIEBER EVA RAJZA